

## **ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ПАРЕМІОЛОГІЧНОГО ФОНДУ АРАБСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ**

Дослідження лаконічних, влучних та досконалих за формою виразів, якими є паремії, відіграє велику роль у художньо-естетичному вихованні тих, хто вивчає мову, прищеплює їм навички мовної культури та вчить чітко та зрозуміло висловлювати свої думки. Водночас вміле і своєчасне використання пареміологічних одиниць у мовленні можливе лише за умови ретельного вивчення їхніх етимологічних коренів, змісту та стилістичних відтінків. З огляду на зазначені об'єктивні причини, дослідження одиниць пареміологічного фонду мови є одним із важливих аспектів у підготовці перекладачів.

У пропонованій статті викладені деякі висновки щодо формування та походження пареміологічного фонду арабської літературної мови (ПФ АЛМ). У якості матеріалу для дослідження були використані численні збірки арабських приказок та прислів'їв, зокрема аль-Майдані та аз-Замахшарі, оригінальні художні та публіцистичні тексти, а також праці вітчизняних та іноземних арабістів.

Мета статті – визначення основних джерел формування пареміологічного фонду арабської класичної мови.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання:

- 1) Обґрунтувати необхідність встановлення етимології пареміологічних одиниць.
- 2) Визначити найбільші джерела, за рахунок яких сформувався та продовжує поповнюватись ПФ АЛМ.
- 3) Встановити відсоток паремійних одиниць, отриманих від того чи іншого джерела.

Так само, як і в інших мовах, у більшості випадків дуже складно простежити, хто та коли вигадав те чи інше прислів'я, або за яких обставин воно виникло. Вважається, що переважна більшість прислів'їв являють собою ніщо інше, як настанови та поради, узяті із притч. Так чи інакше, навіть якщо притча досить відома, часто неможливо визначити коли, де і завдяки кому настанова стала прислів'ям. Більше того, навіть коли прислів'я

приписується конкретній особі, досить імовірно, що це було зроблено для того, щоб присудити прислів'ю авторство, з тих же причин деякі *ḥadīṭ* та поетичні твори були приписані відомим персонажам. До того ж, відомі факти існування декількох варіантів одного і того ж прислів'я (наприклад, існує 12 різних прислів'їв, що починаються з *'a 'azzu min...* “сильніший за, дорожчий за, рідкісніший за...”), що ще більше ускладнюють можливість визначення походження. Крім того, дуже часто зустрічаються формулювання на кшталт *yūqālu* “говориться”, *yudrabu bihi l-maṭal* “вживається у якості прислів'я”, *sāra(t) maṭalan* “стало прислів'ям”, *'alā ra' u al-maṭal* “згідно із прислів'ям” та ще декілька [Avihai 2010, 279].

Так чи інакше, з огляду на простоту повідомлення, яке виражають деякі прислів'я, можна припустити, що багато з них зазнали перехідних процесів, починаючи від твердження із прямим значенням, яке поступово стало популярним та завдяки широкому використанню в кінці кінців стало загальновідомим прислів'ям. Еволюцію значення від прямого конкретного до образного універсального можна спостерігати на прикладі таких прислів'їв: *taḍarra' ilā ṭ-tabīb qabla 'an tamraḍ* “Моли про лікаря до того, як захворієш”, тобто “вживай запобіжних заходів”; *al-ḥunfasā'u 'idā mussat nattanat* “Гнойовик, якого зачіпають, смердить”, тобто “не втручайся в неприємні справи”.

Найважливішим фактором, що визначив стабільність пареміологічної системи літературної мови, була єдність джерел формування і поповнення ПФ АЛМ, головним серед яких є Коран та інші книги мусульманської релігії, легенди арабських племен, а також арабська література ісламського та доісламського періодів.

Серед паремій ПФ АЛМ особливе місце посідають так звані *'amṭālu l-qur'ani* (“коранічні паремії”), під якими, як правило, розуміються пареміологічні одиниці, що етимологічно беруть свій початок із Корану, а також хадісів та законів шаріату.

Величезне значення Корану в історії світової цивілізації визнається багатьма вченими. Зокрема, академік І. Ю. Крачковський наголошував, що: “Ця Книга відома своїми літературними достоїнствами, винятковим впливом на маси людей та навіюванням вищої сили” [Ушаков 1996, 3]. На думку ‘Абд аль-Кагіра аль-Джурджані, основу унікальності Корану становить ідеальний

майстерний назм<sup>1</sup>, оскільки фонетичний та лексичний склад, фігури мови й інші мовні засоби, використані в Корані, в принципі не відрізнялися від тих, що зустрічалися в інших здобутках арабської словесності, відомих у період його появи [Ушаков 1996, 17].

Коран вважається еталоном арабської літературної мови, який зіграв велику роль в її розвитку та формуванні. Неможливо уявити арабську мову без Корану, його лексики та фразеології. Різноманітні цитати з Корану широко використовуються в сучасному мовленні, прикрашаючи та надаючи йому неповторної витонченості та вишуканості. Цікавим є той факт, що першочергово арабська граматики служила виключно цілям адекватного розуміння аятів Святого Письма, а правила арабської граматики були створені саме на основі аятів Корану.

Згідно з ісламськими традиціями, мова Корану та інших канонізованих ісламом книжок є ніщо інше, як “‘i ‘jāz” (найвища межа краси, красномовства) [Al-manjīdu l-’abjadiy 1988, 105]. На підставі цього арабські дослідники традиційно виділяли паремії коранічного походження із загального складу одиниць ПФ АЛМ. Їх включали до спеціальних збірок, першими з яких були “*Kutub ‘amṭāli l-Qur’an*” (“книжки коранічних паремій”), укладені аль-Джунайдом бін Мухаммадом (бл. 830–910 pp.), Абу ‘Абд ар-Рахманом ас-Суламї (937–1021 pp.), Ібн Хабїбом ан-Нісабуром (пом. 1016 p.). У працях видатних дослідників арабських паремій, таких як аль-Майданї та аз-Замахшарї, коранічні вислови розглянуті у спеціальних окремих розділах [Al-Maydānī 1972], [Az-Zamaḥṣarī 1977]. Разом із тим очевидно, що за своєю формою та змістом, за особливістю функціонування в мовленні паремії коранічного походження багато чим не відрізняються від інших одиниць ПФ АЛМ. Порівняймо: *al-fitnatu ‘ašaddu mina l-qatli* [Qur’ān 2:191] “Інтрига гірша за вбивство” та *dirhamu wiqāya ḥayr min qintāri ‘ilāj* [Ibn al-Mu’tazz 1935, 9] “Дорога профілактика краща за дешеве лікування”, або *at-tājiru l-jabānu*

<sup>1</sup> *Naẓm* (досл. “нанизування перлин”) – щось, що розміщено у визначеному порядку та порівнюється з нанизуванням перлин (*ad-dūr al-manẓūm*). У Корані під *naẓm* розуміють відповідний порядок слів. За формою *naẓm* збігається з перською віршованою формою “масневі”, що складається із двовіршів із парною римою, які пов’язані спільною темою, але відрізняються меншим розміром.

*maḥrūmūn wa-t-tājiru l-jasūru marzūqun* [Hadīṭ, 234] “Боягузливий купець залишиться без прибутку, а хоробрий – буде мати все” та *lisānuka ḥiṣānuka ‘in ṣanathu ṣānaka wa-‘in ḥanathu ḥānaka* [Al-Maydānī, Т. 2, 218] “Язик твій – кінь твій, убережеш його, і він убереже тебе, зрадиш його, і він зрадить тебе”.

Умовно *‘amṭālu l-qur’an* можна розділити на дві основні підгрупи:

а) власне коранічні вирази, наприклад: *man ya ‘mal sū’an uyjza bi-hi* [Qur’ān 4:123] “Хто вчиняє погано, сам лиха зазнає”; *‘innamā l-ḥayātu d-dunyā la ‘ibun wa-lahwun* [Qur’ān 57:20] “Бо земне життя – то лише гра та забава”;

б) вирази, приписані Пророку Мухаммаду (*al-‘amṭāl an-nabawīyya*) та правовірним халіфам, наприклад: *al-jāra qabla d-dāra wa-r-rafiqa qabla ṭ-ṭarīqa* [Al-Maydānī, 267] “Сусіда [обирай] перш ніж будинок, а супутника, до того як [вирушити] в дорогу”; *al-yadu l-‘uliya hairu mina l-yaddi s-sufla* [Al-Maydānī, Т. 2, 524] “Рука зверху краща за ту, що знизу”.

Особливе місце в афористиці, яка сформувалась в епоху раннього ісламу, посідають висловлювання, які приписують праведному халіфу Алі ібн Абі Талібу (656–661 pp.). Більшість із них зібрав та записав поет Шаріф Абу ль-Хасан Мухаммад ар-Ради (970–1016 pp.). У його збірці наведені, зокрема, такі афоризми: *man ‘azzama ṣiḡāra l-maṣā’ib ‘ibtalāhu llāhu bi-kibārihā* [Al-Maydānī, Т. 2, 453] “Хто перебільшує малі незгоди, тому Аллах посилає великі”, *man ḡanna bi-ka ḥayran fa-ṣaddiq ḡannahu* [Ar-Raḍīyyu, Т. 2, 190] “Якщо хтось подумає про тебе добре – виправдай його думку” та ін.

На сьогодні для розвитку системи паремій арабської мови характерна тенденція до розширення сфери функціонування в мовленні різноманітних коранічних висловів. Перш за все це викликано активізацією “ісламського фактора”, тобто все більш зростаючим впливом ісламу на політику, культуру, мораль сучасного арабського суспільства. Непрямим підтвердженням цього є і той факт, що згідно з результатами проведеного дослідження, коранічні вислови складають близько 22 % від загальної кількості відібраних одиниць.

Відносна однорідність пареміологічного фонду арабської літературної мови (ПФ АЛМ) обумовлена, з одного боку, суворою

стандартизованістю і незначною ареальною варіативністю АЛМ, а з іншого – замкнутістю та консервативністю самого арабського суспільства, якому вдалося зберегти в недоторканому стані багатотомові звичаї та традиції. Показовим є і той факт, що більше 35 % усіх одиниць ПФ АЛМ складають так звані *amtal al-qadima* (“древні”, або “класичні паремії”), які були зафіксовані арабськими дослідниками до 4 століття за мусульманським літочисленням [Тхи Хонг Ван 1986, 5].

Таким чином, другим важливим джерелом формування ПФ АЛМ є класичний арабський епос, казки і легенди арабських племен. Як в епоху джагілії, так і після становлення ісламу популярним жанром словесного мистецтва у арабів був переказ древніх легенд, міфів та повір'їв. Багато з них закінчувались влучним виразом або відомою фразою одного з персонажів, зазвичай шейха племені або голови роду: *'aduwwun 'amāmakum wa-l-baḥru warā'akum* “Ворог перед вами, а позаду вас море” – слова, з якими, згідно з переказами, звернувся до своїх воїнів арабський полководець Тарік Бну З'яд (770–820 рр.), наказавши спалити кораблі, щоб відрізати усі шляхи для відступу; або *jazā'a sinimmārin* “Синіммарова винагорода” у значенні чорна невдячність. Синіммар – архітектор, який збудував славетний палац аль-Хаварнак<sup>2</sup> правителю На'аману ібн Імру' аль-Кайсу (прав. 390–418 рр.) в центрі міста Куфа (Ірак). Синіммар дуже пишався своїм архітектурним творінням та через свою необачність повідав правителю, що збудований ним палац має одне місце, про яке знає тільки він, і якщо звідти забрати одну цеглину – увесь палац вщент зруйнується. Після закінчення будівництва Синіммара було скинуто з вежі палацу.

Природно припустити, що в основі деяких легенд лежать реальні історичні події, проте в більшості випадків немає ніяких підстав стверджувати це з повною упевненістю, оскільки дослідники не володіють серйозними доказами та документами про історію Аравійського півострова та племен, що заселяли його до початку правління першої Аббасидської династії. Водночас помітно, що історії, пов'язані з окремими легендарними постатями,

<sup>2</sup> Назва *al-ḥawarnaq* може походити з перської *huvarna* “гарний дах”, або *khawarnar* “місце для бенкету”, проте не виключається можливість походження від араб. кореня *ḥirniq*.

такими, як наприклад, Лукман із племені 'Ад (*Luqmān bin 'Ād*) і Аксам бін Сайфі із племені Тамім (*Aḳṣam bin ṣayfī at-Tamīmi*), настільки численні і часом суперечливі, що не можна не засумніватися в достовірності цих оповідей та реальності їхніх персонажів [Тхи Хонг Ван 1986, 6–8].

У IX столітті, в епоху правління халіфів другої Аббасидської династії, в іракських містах Куфі та Басрі, де мистецтво переказу арабських легенд досягло свого найвищого розквіту, було уточнене трактування багатьох прислів'їв та їхня історична інтерпретація. У кінцевій редакції усі паремії цього типу дійшли до нас у збірках Хамзи аль-Ісфгані (пом. 961 р.) і аль-Хасана аль-Аскарі (пом. 1005 р.). Більшість описаних ними одиниць згодом були включені у збірки аль-Майдані і аз-Замахшарі. За результатами проведеного дослідження, паремії, які етимологічно пов'язані із древніми арабськими легендами та повір'ями, складають близько 15 % від загальної кількості одиниць активної частини ПФ АЛМ. Зазначені одиниці широко використовуються в сучасній арабській літературі та публіцистиці, детально описані у збірках приказок та прислів'їв і навіть у спеціальних розділах шкільних підручників. У свідомості освічених носіїв мови ці вирази невід'ємні від асоціації з контекстом. Тому яким би не був ступінь достовірності тих чи інших пояснювальних історій, не можна їх ігнорувати, оскільки лише завдяки їм нам зрозумілий сенс пареміологічних одиниць АЛМ.

Ще одним популярним жанром словесного мистецтва, що живив арабський пареміологічний фонд, були *ḥabar* – усні прозаїчні перекази, що “поєднали в собі легенди, притчі й чарівні казки” [Фавзи 1989, 310], які виконували особливу акумуляційно-інформаційну функцію. Як правило, кожному *ḥabar* відповідала подія, що справді мала місце в історії доісламської Аравії. У тексті оповіді часто трапляються повторювані казкові сюжети, в яких згадуються легендарні персонажі, як-то хоробрий богатир Антара, безтурботний гультяй ан-Набіга, мудреці – Лукман із племені 'Ад і Аксам бін Сайфі із племені Тамім. Впродовж подій, але найчастіше в заключній частині хабара, хтось із персонажів промовляв лаконічну фразу – резюме, своєрідну мораль усієї оповіді. Ці влучні та місткі за змістом вирази часто ставали поширеними прислів'ями. Показово, що один із перших арабських

пареміологічних збірників “*Amṭāl al-‘arab*” аль-Муфаддаля ад-Даббі містив 160 виразів, пов’язаних переважно з легендами арабських племен Тамім і Дабба [Sellheim 1982, 25].

Серед джерел формування ПФ АЛІМ особливе місце належить арабській літературі і, зокрема, арабському поетичному мистецтву ісламського та доісламського періодів. Рядки із творів поетів періоду Джагілії, у тому числі і авторів відомих “муаллак”<sup>3</sup>, увійшли до золотого фонду арабської пареміології. До останніх можна віднести такі вислови: *al-yawma ḥamrun wa-ḡadan ‘amrun* [Al-Maydānī, Т. 2, 530] “Сьогодні вино, а завтра справи”, *raḡaytu mina l-ḡanīmati bi-l-‘iyābi* [Al-Maydānī, 459] “Не до жиру, аби живу” (букв. повернутися б цілим, хай навіть і без здобичі) Імру’ аль-Кайса (500–540 рр.) або *mā ‘ašbaha l-laylatu bi-l-bāriḥa* [Al-Maydānī, Т. 2, 278] “Як сьогоднішня ніч схожа на вчорашню”, *ba‘ḍu š-šarri ‘ahwanu min ba‘ḍ* “Одне зло менше за інше” [Al-Maydānī, 140], *qad ‘istanwaqa l-jamal* [Al-Maydānī, 816] “Верблюд став верблюдицею” Тарафа ібн аль-‘Абда (543–569 рр.).

У епоху раннього середньовіччя ПФ АЛІМ збагатився за рахунок рядків із поезії, що належать перу Абу Теййба аль-Мутанаббі (915–965 рр.). Цитати із творів аль-Мутанаббі, що стали прислів’ями, арабські дослідники включали до спеціальних збірок, найперші з яких “*Imtiyāz al-‘irš*” (“Право на престол”) ат-Талькані та “*Amṭāl al-Mutanabbi*” (“Прислів’я аль-Мутанаббі”) ас-Сахіба бін ‘Ібада (938–985 рр.). На сторінках цих збірок можна відшукати популярні й сьогодні вислови поета, зокрема такі: *tajrī r-rīāḥu bi-mā lā taštahī s-sufun* [Aṣ-Šāḥib 1966, 63] “Дують вітри не так, як того бажать кораблі”, *ḥayru jalīsin fī z-zamāni kitāb* [Aṣ-Šāḥib 1966, 67] “Книга – найкращий співрозмовник”, *‘anā l-ḡarīq fa-mā ḥawfti mina l-ballal* [Aṣ-Šāḥib 1966, 45] “Хто вже втопився, не боїться намокнути”, *mašā‘ibu qawmin ‘inda qawmin fa-wā‘id* [Aṣ-Šāḥib 1966, 43] “Що для одного біда, для іншого – користь”.

Значний внесок у розвиток арабського ПФ зробили й інші відомі арабські поети. Зокрема “еміру поетів” Ахмаду Шаукі (1868–1932 рр.) належить вислів: *mā naylu l-maṭālība bi-t-tamanī*

<sup>3</sup> *Al-mu‘allaqāt* (досл. “нанизані”) або *al-mu‘allaqāt as-sabi‘u* – сім найвідоміших касид доісламського періоду. Їхні автори: Імру ль-Кайс, Тарафа ібн аль-‘Абд, Аль-Харіс ібн Хілліза, Зугайр Бін Абі Сульма, ‘Амру ібн Кульсум, Антара Бін Шаддад, Лябід ібн Рабі‘а.



*wa-lakin ta'ḥaḍu d-dunīā gilāban* “Не досягнути цілі бажанням, життя завойовується боротьбою”; Абу-ль-Касім аш-Шаббій (1909–1934 рр.) писав: *'idā aš-ša'bu yawman 'arāda l-ḥayā fa-lā budda 'an yastajība l-qadar...* “Якщо народ колись захоче життя, доля має бути прихильна до нього...”

Специфічним різновидом поетичних творів, які дали життя тим чи іншим одиницям ПФ АЛМ, є тексти пісень як літературною, так і розмовними мовами. Ще в давнину вірші арабських поетів виконувалися під музичний супровід – не випадково одна з найпопулярніших середньовічних антологій давньоарабської поезії отримала назву *“Kitāb al-'aḡānī”*<sup>4</sup> (“Книга пісень”). І хоч у період раннього ісламу співаки, як і поети, піддавалися переслідуванню і гонінням, надалі пісенне мистецтво плідно розвивалося завдяки злиттю в халіфаті чотирьох пісенних традицій стародавнього арабського співу, характерного для кочового періоду, культурної пісні давніх народів Ємену, перської та грецької пісенних традицій [Фавзи 1989, 30].

Для переважної більшості населення арабських країн пісня й сьогодні залишається найулюбленішим жанром національного мистецтва. Тексти багатьох популярних пісень зачуються напам'ять, а найбільш вдалі уривки одержують право на самостійне існування в мові, поповнюючи тим самим корпус арабських паремій. Зокрема, в піснях дуже популярної в арабському світі співачки Умм Кульсум зустрічаються відомі кожному арабу рядки: *wāṭiqi l-ḥuṭwa yamšī malakan* “Впевнений у кроці, крокує мов король” або *li-l-ṣabri ḥudūdun* “Терпіння має межі”.

Процес поповнення ПФ АЛМ виразами, запозиченими з арабської поезії та літератури, продовжується. Але вже сьогодні одиниці цього класу складають до 15 % від загальної кількості паремій арабської мови.

Серед одиниць ПФ АЛМ особливої уваги заслуговують паремії, які мають свої еквіваленти в різних арабських розмовних діалектах. Починаючи з кінця XVII століття помітні перші спроби збирання простонародних прислів'їв та приказок [Кримський 1974, 84–85]. Нині в більшості арабських країн регулярно видаються або перевидаються збірки “народних афоризмів”, що

<sup>4</sup> *“Kitāb al-'aḡānī”* – багатотомна антологія арабської поезії VI–X ст., написана Абу-ль-Фараджом аль-Ісфгані (897–967 рр.).



викликають жвавий інтерес у різних верств населення і навіть у тієї частини арабської інтелігенції, котра вважає розмовну мову одним із недоліків сучасного арабського суспільства. Прикладом взаємодії пареміологічних систем АЛМ та діалектів можуть бути такі одиниці: *dja bash ikahhilha amaha* (алжирський діалект), *'atā liyukaḥilahā fa'amāhā* (АЛМ) “Прийшов підфарбувати її брови і осліпив її” в значенні “зробити ведмежу послугу”; *saksi-lmdjarrab wa ma tseksish tbib* (алжирський діалект), *'is'al al-mujarraba walā tas'al aṭ-tabība* (АЛМ) “Запитуй того, хто випробував, а не лікаря”.

Очевидно, що проблема походження арабських літературно-діалектних пареміологічних еквівалентів вимагає більш детального дослідження в межах порівняльно-зіставного аналізу пареміологічних систем АЛМ і діалектних мов. Проте питання щодо походження багатьох паремій, певне, не може бути вирішено однозначно. Можливо лише припустити, що той чи інший уявний образ вперше реалізувався носіями мови в межах діалектної мови, і лише як наслідок під впливом одного чи декількох діалектів до складу ПФ АЛМ увійшли аналогічні вирази.

Незважаючи на відносну замкнутість системи паремій літературної мови, значне місце в ПФ АЛМ посідають запозичені вирази, джерелом яких є літературні та історичні пам'ятки світової цивілізації, а також ПФ інших мов. Як правило, запозичені прислів'я розрізняються прозаїчністю стилю. Араби, зазвичай, називають запозичені прислів'я *muwalladūn* (“змішаного походження”).

У сучасній арабській мові можна знайти багато таких прикладів. Ще в період джагілії та раннього ісламу під впливом християн та іудеїв, що населяли Аравійський півострів, до складу ПФ арабської мови увійшли деякі запозичені вирази: *al-'aynu bil-'ayni was-sinnu bis-sinni* “Око за око, зуб за зуб”, іврит – *ayin tahat ayin we shen tahat shen* [кодекс Хаммурапі], 18 ст. до н. е. [Старий Заповіт, Матв. 5,38]; *ḥattā yalija al-jamalu fī sammi al-ḥiyaāṭi* “Коли верблюд пройде крізь вушко голки” [Новий Заповіт, Матв. 19,24., Лука 18,26].

Процес запозичення розвивався в результаті активної взаємодії культур різних народів у період арабських завойовницьких походів і розквіту арабських халіфатів. У роки правління Абба-

сидської династії (750–1258 рр.) в Багдаді арабською мовою було перекладено багато творів зарубіжних філософів, літераторів, істориків. Тому можна припустити, що саме в цей період ПФ АЛМ поповнився такими виразами, як: *al-‘aqlu s-salīmu fī l-jismi s-salīmi* “У здоровому тілі – здоровий дух” – лат. *mens sana in corpora sano* [Ювенал]; *tamahḥada al-jabalu fawalada fa‘ran* “Гора мишу народила” (досл. “народжувала гора, а народилась миша”) – лат. *parturient montes, nascetur ridiculus mus* [Езоп, Федр, Гораций]; *kullu l-ṭuruq tu‘addī ‘ilā rūmā* – лат. *Omnes viae Romam ducunt* “Всі дороги ведуть до Риму”.

Кальковані іншомовні паремії успішно засвоювалися не лише літературною, а й діалектними формами арабської мови, причому в останньому випадку ПФ кожного діалекту завдячує складному процесу взаємодії паремій говірок осілих аравійських племен і мов підкорених народів. Згодом, коли араби самі стали об’єктом політичної і культурної експансії, коли нормою існування арабської інтелігенції став культурний, психологічний, а отже, і мовний дуалізм, процес калькування іншомовних пареміологічних одиниць набув нового поштовху і до сьогодні істотно поповнює і розвиває арабський ПФ.

Завдяки розширенню культурних та мовних контактів між арабськими та іншими народами в епоху нової історії в АЛМ потрапило багато запозичених виразів, більшість з яких входять до складу міжнародного ПФ, наприклад: *laysa kullu mā yalma‘u dahaban* “Не все то золото, що блищить” (англ. “*All that glitters is not gold*”) [Mawsū‘at 2008, 1]; *al-ḥājatu ‘ummu l-‘ihtirā‘* “Потреба – матір винахідливості” (англ. “*Necessity is the mother of invention*”) [Mawsū‘at 2008, 39]; *man ṭāla lisānahu qaṣarat yadahu* “Хто має довгий язик, той має короткі руки” (англ. *A long tongue is a sign of short hand*) [Mawsū‘at 2008, 6]; *al-margūbu mamnū‘* “Заборонений плід солодкий” (англ. *Forbidden fruit is the sweetest*) [Mawsū‘at 2008, 16] та багато інших.

Варто зазначити, що процес запозичення не є визначальним фактором у процесі формування ПФ системи літературної мови. На даний момент запозичені вирази складають не більше 12 % від загальної кількості одиниць активної частини ПФ АЛМ.

Запропонований у нашій статті аналіз джерел формування ПФ АЛМ допоможе створити більш чітке уявлення про один із

аспектів мовної ситуації в арабських країнах на пареміологічному рівні. Наочно результати аналізу джерел, за рахунок яких сформувався ПФ АЛМ, представлені на мал. 1.



Мал. 1 Відсоткова частка джерел у формуванні пареміологічного фонду арабської літературної мови

## ЛІТЕРАТУРА

*Кримський А. Ю. Твори в п'яти томах. Том 4. Київ, 1974.*

*Ушаков В. Д. Фразеология Корана: Опыт сопоставления фразеологизмов Корана и арабского классического языка / В. Д. Ушаков. Москва, 1996.*

*Фавзи А. М. Учебный русско-арабский фразеологический словарь [Текст]: около 900 фразеологизмов (предисловие) / А. М. Фавзи, В. Т. Шкляров. Москва, 1989.*

*Чан Тху Хонг Ван. Арабские пословицы и поговорки в антологии Ал-Аби, начало XI в. / Автореф. канд. дис. Москва, 1986.*

*Sellheim Rudolf. Al-'amṭāl al-'arabiyya al-qadīma. Bayrūt, 1982.*

*Shivtiel Avihai. Proverb // Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics. Managing Editors Online Edition: Lutz Edzard;*

Rudolf de Jong. Brill, 2010. Brill Online: [http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=eall\\_COM-vol3-0275](http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=eall_COM-vol3-0275)

*Ibn al-Mu'tazz, 'Abdulla. Kitābu l-badī'. London, 1935.*

*Ar-Raḍiyy aš-Šarīf. Nahj al-balāga. Majmū' mā ḥtārahu min kalām 'Alī 'ibn 'Abī Ṭālib, Šarḥ Muḥammad 'Abdu. T. 1–4. Al-Qāhira, 1938.*

*Az-Zamaḥšarī. Mustaqšā fi 'amṭāli al-'arab. Bayrūt, 1977.*

*Aš-Šāhib bin 'Ibād. Al-'amṭāl as-sā'ira min ši'r al-Mutanabbī // Maṭba'a al-ma'ārif. Baḡdād, 1966.*

*Al-Qur'ān al-karīm. Tafsīr al-Jalālayn: al-Maḥallī wa-as-Suyūfī. Bayrūt, 1987.*

*Al-manjīdu l-'abjadiy. Bayrūt: Dār al-mašriq, 1987.*

*Mawsū'at al-'amṭāl al-'injlīziyya mutarjama bi-l-'arabiyya, 2008. [http://www.4shared.com/office/gSh6UR86/\\_\\_\\_html](http://www.4shared.com/office/gSh6UR86/___html)*

*Al-Maydānī 'Aḥmad Ibn Muḥammad Ibn 'Aḥmad Ibn 'Ibrāhīm an-Nīsābūrī. Muḡamma'u l-'amṭāl, T. 1–2, Bayrūt, 1972.*